

Створення системи навчання обдарованої молоді у ВНЗ як засобу професійної та особистісної самореалізації // Нові технології навчання: Зб. наук. праць. Шляхи розвитку духовності та професіоналізму за умов глобалізації ринку освітніх послуг // Спец. Випуск №48. Частина 1. - Київ-Вінниця: Ін-т інноваційних технологій і змісту освіти МОН України, Вінницький соціально-економічний ін-т Університету "Україна", 2007. - С. 197-202.

*О.Є. Антонова,
кандидат педагогічних наук, доцент
(Житомирський державний університет імені Івана Франка)*

Створення системи навчання обдарованої молоді у ВНЗ як засобу професійної та особистісної самореалізації

Одним із провідних завдань вищого навчального закладу є підтримка і розвиток обдарованої особистості, адже прогрес практично всіх галузей діяльності залежить від людей, які нестандартно сприймають навколишній світ, надзвичайно діяльні, енергійні, працездатні і можуть досягати в обраній ними сфері діяльності високих результатів.

Розвиток обдарованості майбутнього спеціаліста потребує створення у ВНЗ цілісної, самокерованої системи, яка передбачала б виявлення та підтримку обдарованої молоді; розвиток та реалізацію її здібностей; стимулювання творчої роботи студентів та викладачів; активізацію навчально-пізнавальної діяльності молоді; формування резерву для вступу у ВНЗ, магістратуру та аспірантуру, підготовку наукових та педагогічних кадрів. Ця система повинна охоплювати заклади освіти різних рівнів акредитації: середня загальноосвітня школа, педагогічний ліцей, педагогічне училище, вищий педагогічний заклад освіти, заклади післядипломної педагогічної освіти. І починати необхідно ще із середньої школи, де повинна бути організована цілеспрямована робота щодо виявлення серед старшокласників педагогічно обдарованих учнів і створені умови для їх професійної орієнтації на педагогічну діяльність.

Вважаємо, що цьому процесу сприятимуть побудова цілісної багатофакторної моделі обдарованого майбутнього спеціаліста, а також розробка та впровадження педагогічних технологій навчання, заснованих на активізації, індивідуалізації та диференціації навчально-пізнавальної діяльності студентів.

Враховуючи актуальність означеної проблеми та об'єктивну потребу в обдарованих, творчо працюючих учителях у Житомирському державному університеті імені Івана Франка у 2002 році розроблено Положення про роботу з обдарованою студентською молоддю та введено у дію Науково-методичний центр роботи з обдарованою студентською молоддю.

Цілеспрямована діяльність ЖДУ з обдарованою студентською молоддю здійснюється нині на основі запропонованої нами Концепції роботи з обдарованою студентською молоддю.

Мета представленою напрямку діяльності ВНЗ полягає у забезпеченні максимального розвитку особистості студента, який має високий рівень здібностей в одній чи кількох сферах з урахуванням його індивідуальних особливостей; підтримки обдарованої студентської молоді шляхом створення умов для її творчого, інтелектуального, духовного і фізичного розвитку.

Основними завданнями цієї роботи є визначення стратегії щодо підтримки та напрямів роботи з обдарованими студентами; удосконалення нормативної бази університету щодо організації та поліпшення науково-методичного забезпечення роботи з обдарованою молоддю (розробка Положення про роботу з обдарованою студентською молоддю); створення загальноуніверситетської системи виявлення обдарованої молоді та ідентифікації їх здібностей; розробка нових напрямів роботи з обдарованою молоддю шляхом створення науково-методологічного підґрунтя для розвитку ефективних систем виявлення, навчання і професійної орієнтації обдарованої молоді; оновлення та удосконалення змісту, форм та методів роботи з обдарованою молоддю; залучення обдарованої учнівської молоді (старшокласників) до творчих проєктів з метою задоволення потреби у професійному самовизначенні та творчій самореалізації; піднесення статусу обдарованої молоді та її наставників; координація діяльності адміністрації, факультетів, кафедр університету, місцевих органів виконавчої влади, навчальних закладів м. Житомира та Житомирської області, громадських організацій з питань розвитку та підтримки обдарованої молоді; поглиблення регіонального та міжнародного співробітництва у сфері нових педагогічних технологій навчання і виховання обдарованої молоді.

Основними *ідеями* даної концепції є положення про те, що

✓ Обдарованою є практично кожна людина, однак кожна обдарована по-своєму. Завдання педагога полягає у тому, щоб допомогти особистості, що формується, виявити і максимально розвинути її домінуючі здібності й обдарування.

✓ Розвиток обдарованості майбутнього спеціаліста потребує створення у ВНЗ цілісної, самокерованої системи, яка передбачала б виявлення та підтримку обдарованої молоді, розвиток та реалізацію її здібностей, стимулювання творчої роботи студентів та викладачів, активізацію навчально-пізнавальної діяльності молоді.

✓ Реалізуючи свій власний потенціал у процесі навчання, майбутні вчителі навчаються виявляти і розвивати обдарування учнів. А вже обдарований учень починається з обдарованого вчителя (інтелект загострюється інтелектом, характер виховується характером, особистість формується особистістю).

Реалізація Концепції здійснюється за такими *напрямами*: удосконалення нормативної бази університету щодо підтримки обдарованої молоді (розробка Положення про роботу з обдарованою студентською молоддю, концепції діяльності Науково-методичного центру роботи з обдарованою студентською молоддю тощо); формування основ системи виявлення, навчання і підтримки обдарованої студентської молоді, її соціального захисту; видання сучасних підручників, посібників, розроблення технічних засобів навчання, навчальних програм спецкурсів, факультативів, спрямованих на розвиток здібностей обдарованої молоді та підготовки майбутніх учителів до роботи з обдарованими дітьми; створення мережі навчальних закладів для апробації та запровадження сучасних методик виявлення, навчання та виховання обдарованої молоді; забезпечення ефективної діяльності вищих та середніх загальноосвітніх навчальних закладів з метою створення умов для розвитку особистості та вироблення в неї самобутніх професійних якостей; залучення обдарованої молоді до науково-дослідницької, експериментальної, творчої діяльності; проведення загальноуніверситетських олімпіад, творчих конкурсів, конкурсів-захистів наукових робіт, турнірів і фестивалів та забезпечення участі обдарованої молоді у міжнародних інтелектуальних і творчих змаганнях; сприяння наступності у системі роботи з обдарованою молоддю загальноосвітніх, позашкільних, у тому числі початкових спеціалізованих мистецьких, професійно-технічних і вищих навчальних закладів; модернізація вищої педагогічної освіти відповідно до сучасних вимог, розширення системи підготовки педагогічних кадрів, що працюють з обдарованою молоддю; популяризація здобутків обдарованої молоді, поширення досвіду роботи педагогічних і науково-педагогічних працівників; використання міжнародного досвіду підтримки і роботи з обдарованою молоддю.

Реалізація Концепції дозволить удосконалити рівень науково-методичного та інформаційного забезпечення педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників і викладачів, які здійснюють роботу з обдарованою молоддю; підвищити рівень професійної компетентності майбутніх учителів у відборі методів, форм, засобів, технологій навчання і виховання обдарованих дітей та молоді; консолідувати зусилля органів влади, місцевого самоврядування, навчальних закладів, установ та організацій у роботі з обдарованою молоддю; розширити інформаційно-аналітичний банк даних „Обдарованість”.

Для успішного розвитку обдарованості кожного студента у вищому педагогічному навчальному закладі має бути створено відповідні *умови* і враховано цілий ряд впливових чинників, серед яких можна визначити як внутрішні, так і зовнішні, а саме: *розвиток спадкових даних* – біофізіологічні, анатомо-фізіологічні особливості організму (задатки) – які є передумовою розвитку педагогічних здібностей; *створення розвивального середовища* – стимулюючого оточення, яке відповідає розвитку відповідних здібностей; *організація цілеспрямованого виховного впливу* на розвиток педагогічних здібностей та обдарувань за умови єдності у діяльності викладачів, студентів, керівництва педагогічного закладу освіти, органів студентського самоврядування, позанавчальних структур; *включення майбутніх учителів до педагогічної діяльності* з метою набуття ними певного досвіду її виконання, стимулювання їх активності, що сприятиме дієвому розвитку потенційних можливостей студентів; *розвиток емоційно-вольової сфери* студентів, що проявляється у наполегливості щодо виконання завдань, у прагненні до змагань, упевненості у своїх силах і здібностях, повазі до інших, емпатійному ставленні до людей, терпимості до особливостей інших людей, схильності до самоаналізу, толерантному ставленні до критики, готовності поділитися речами й ідеями, незалежності у мисленні і поведінці, почутті гумору; *формування відповідної системи цінностей*, що відображається у розвитку реалістичної „Я”- концепції, внутрішньої мотивації, яка зумовлюється ціннісними змістами індивідуальної свідомості, автономністю, самодостатністю, незалежністю від ситуативних чинників, спрямованістю у майбутнє; *унікнення чиннику випадковості* шляхом свідомої підготовки викладача до відповідної роботи (створювати майбутньому вчителю ситуації, в яких він міг би реалізуватися „у потрібному місці у потрібний час”, стати для нього тим самим „Своїм Учителем” тощо); *розробка психологічного та методичного супроводу* обдарованої особистості; *надання всебічної допомоги* у виявленні домінуючих здібностей та розвитку схильностей; *створення системи стимулювання* творчості студентської молоді.

Відповідна робота щодо навчання і виховання обдарованих та здібних студентів має здійснюватися за умови взаємодії, взаєморозуміння, узгодженості діяльності всіх учасників навчального процесу.

Організаційною структурою, яка покликана координувати діяльність всіх учасників навчально-виховного процесу щодо навчання і виховання обдарованих студентів виступає науково-методичний Центр роботи з обдарованою студентською молоддю, основні функції якого: координаційна, діагностична, організаційна, моніторингова, дослідницька, методична, консультативна. Центр здійснює роботу за такими

напрямами: вивчення мотивації навчальної діяльності студентів, їх цільових установок та ціннісних орієнтацій; поетапне діагностування рівня розвитку загальних та професійно-педагогічних здібностей та якостей майбутнього вчителя; організація науково-дослідницької роботи студентів; підготовка майбутніх учителів до професійно-педагогічної творчості; розвиток художньо-естетичної творчості студентів; розвиток фізичних здібностей та збереження здоров'я майбутніх учителів; довузівська підготовка педагогічно обдарованих школярів.

Організація роботи з розвитку здібностей і обдарованості майбутніх учителів здійснюється у три етапи: *діагностичний*: виявлення студентів, які мають здібності до певних видів діяльності, відрізняються нестандартністю мислення та творчим підходом до вирішення проблем; *формулюючий*: створення умов для повноцінного інтелектуального, фізичного, духовного розвитку обдарованої молоді; *мотиваційно-стимулюючий*: стимулювання студентів до саморозвитку та самовдосконалення.

Провідними стратегіями у побудові процесу навчання обдарованої молоді вважаємо:

1. *Прискорення*, що пропонує оволодіння змістом навчального предмету інтенсивним курсом за спеціальними програмами. Враховує здатність студента швидко засвоювати навчальний матеріал. Може здійснюватися у кількох напрямках, а саме: більш ранній початок навчання у ВНЗ; перехід до старшої вікової групи, однак тільки з деяких предметів; більш раннє вивчення курсу, який пізніше вивчатиметься всією групою; тимчасове переведення обдарованих студентів до спеціальних груп. Проте такий темп навчання нерідко породжує нові проблеми, оскільки інтелектуальна перевага студента не завжди супроводжується психологічною зрілістю. Окрім того, часто виявляються прогалини у знаннях, які стають помітними на наступних стадіях навчання.

2. *Поглиблення*, при якому передбачено більш докладне вивчення навчальних дисциплін з певних галузей знань. Даний тип стратегії навчання ефективний стосовно студентів, які виявили підвищений інтерес до конкретної галузі знань чи сфери діяльності. Практика такого навчання дозволяє відзначити ряд позитивних результатів, а саме: високий рівень компетентності у відповідній галузі знань, сприятливі умови для інтелектуального розвитку майбутніх учителів тощо. Однак застосування поглиблених програм не вирішує всіх проблем, оскільки не всі обдаровані студенти виявляють зацікавленість певною сферою знань чи діяльності.

3. *Збагачення*, що орієнтоване на якісно вищий рівень змісту освіти з виходом за межі традиційної тематики за рахунок міждисциплінарних зв'язків. Крім того, збагачена програма передбачає оволодіння студентами різноманітними способами і прийомами розумової дослідницької діяльності. Таке навчання може здійснюватися як у межах традиційного освітнього процесу, так і під час участі майбутніх учителів у дослідницьких проєктах, спеціальних інтелектуальних тренінгах тощо.

4. *Проблемність навчання*, що передбачає стимулювання особистісного розвитку студентів в умовах застосування педагогами оригінальних методів подання матеріалу, пошуку нових значень і альтернативних інтерпретацій базових понять, використання дослідницьких методів у процесі навчання тощо. Як правило, такі програми виступають компонентами збагачених програм або існують як самостійні тренінгові позанавчальні програми.

Відзначимо перспективність стратегій збагачення та проблемності навчання, які дозволяють максимально врахувати особливості обдарованих студентів. Саме тому вони мають певною мірою використовуватися як у прискореному, так і в поглибленому варіантах побудови навчальних програм.

Принципового значення набуває проблема *організації навчання* обдарованих студентів. Досі залишається дискусійним питання чи повинен обдарований студент навчатися у звичайній академічній групі, чи необхідно створювати групи відповідно до здібностей студентів, окремо виділяючи групи обдарованих. Нами було досліджено питання ефективності поділу студентів на гомогенні групи під час вивчення предметів педагогічного циклу. Експеримент проводився на базі фізико-математичного факультету Житомирського державного університету імені Івана Франка. Аналіз результатів експерименту засвідчив недоцільність подібного поділу майбутніх учителів, оскільки така практика позбавляє обдарованих студентів можливості спілкування із менш обдарованими і тим самим перешкоджає взаєморозумінню серед молоді. Крім того, за такої взаємоізоляції студенти із середніми здібностями не отримують необхідних стимулів до роботи, які виникають при взаємодії з більш обдарованими майбутніми вчителями, що, у свою чергу, позбавляє їх можливостей набуття необхідного досвіду педагогічної діяльності. Крім того, подібна практика породжує інтелектуальний снобізм з боку обдарованих студентів і комплекс неповноцінності в їх однолітків із середніми здібностями. Відзначимо і ще одну проблему: опинившись серед інших обдарованих студентів з таким самим рівнем розвитку або навіть вищим, деякі із майбутніх учителів потерпають від зниження свого статусу, оскільки для всіх обдарованих ситуація постійного інтелектуального змагання виявляється цілком сприятливою.

На нашу думку, студенти мають навчатися в гетерогенних групах, в яких все одно відбувається певний поділ за здібностями, оскільки більш здібні студенти обирають для себе більш складні навчальні завдання. Однак за цих умов вибір належить самим студентам, а не нав'язується їм викладачами. У цьому випадку у менш яскравих студентів не виникає почуття безнадійності, яке вони відчують, коли їх об'єднують в одну групу всупереч їх бажанню.

Робота з обдарованими студентами відбувається і за спеціальними програмами, які акцентують увагу на певних сильних сторонах особистості (посилююча модель), або на слабких (коригуюча модель), посилюють сильні сторони, щоб компенсувати слабкі (компенсуюча модель).

Ефективність професійної підготовки майбутніх учителів суттєво залежить від *організаційних форм навчальної та вихованої роботи*. На основі аналізу наукових досліджень, зокрема враховуючи результати історико-педагогічних розвідок Л. Прокопів, узагальнень Л. Вітанчук, О. Онаць та інших, вважаємо, що у вищому навчальному педагогічному закладі освіти формами аудиторної роботи з обдарованою молоддю є лекції (проблемні, дискусійні тощо), практичні, лабораторні заняття, спецсемінари дослідницького й дискусійного характеру, курсові й дипломні роботи тощо. Виокремлюються також форми позааудиторної роботи з обдарованою молоддю, які можна поділити на групові, масові та індивідуальні. Серед *масових* форм роботи найпоширенішими є: науково-практичні й читацькі конференції, „тижні педагогічної майстерності”, олімпіади, конкурси та огляди наукових робіт, виставки робіт студентської наукової творчості, звітні наукові студентські конференції, „круглі столи”, „діалоги”, творчі знайомства тощо. До *групових* належать студентські наукові гуртки, міжфакультетські семінари, студентські клуби, технологічні бюро, проблемні галузеві лабораторії, студентські науково-дослідні загони і бригади, дослідницькі групи, до складу яких входять докторанти, аспіранти, викладачі, студенти. *Індивідуальні* форми роботи з обдарованою молоддю представлені навчанням за індивідуальними планами (програмами), педагогічно регульованою самостійною роботою, вивченням факультативних курсів і дисциплін за вибором, нетиповими завданнями науково-дослідного характеру під час педагогічної практики, розробкою науково-дослідних проблем провідних кафедр тощо [6].

Важливим шляхом формування й розвитку здібностей студентів вбачається забезпечення проблемно-пошукового, консультативного змісту лекцій, практичних занять тощо; раціональне поєднання різних форм організації навчально-виховної роботи зі студентською молоддю; розширення міжнародних програм обміну студентами; проведення спільних наукових досліджень викладачів, аспірантів, студентів; продуктивна праця обдарованої молоді в наукових гуртках, клубах, на симпозіумах; робота дослідницьких груп „викладач-студент-аспірант”; участь у наукових конференціях, олімпіадах; проведення наукових експедицій; відродження діяльності наукових шкіл, оновлення роботи студентських наукових товариств тощо.

Результати наукових досліджень підтверджують, що в умовах розбудови незалежної України співвідношення групових, масових та індивідуальних форм постійно змінюється на користь індивідуальних, що відповідає загальним тенденціям розвитку вищої школи і набуває особливого значення на сучасному етапі у зв'язку з прийняттям Україною Болонської декларації.

Серед форм та методів організації навчання обдарованих студентів найбільш ефективними виявляються проблемні лекції, різні види семінарів, практичні і лабораторні роботи, "мозковий штурм", методи евристичних запитань, багатомірних матриць, інверсії, синектики, емпатії, кейс-стаді, метод самопізнання і самооцінки (рефлексія), тренінгові технології та інші. Дослідники зазначають і на ефективності таких форм організації навчання які формують професійну спрямованість студентів педагогічних університетів, зокрема: мікрвикладання, моделювання виховних проєктів, розв'язування педагогічних задач, ділові ігри, "Аукціони педагогічних ідей" (фестиваль власних доробок студентів), "Мое педагогічне кредо" (конкурс-захист студентських проєктів, які висвітлюють погляд майбутнього вчителя на педагогічну діяльність), "Ерудит" (змагання між студентами з метою виявлення їхньої загальної освіченості, професійного світогляду та фахового рівня), "Фахівець" (демонстрація студентами професійних знань і умінь у процесі включення їх у конкретні педагогічні ситуації) та багато інших [5, с. 158-159].

Суттєвим етапом роботи з обдарованою молоддю є *спонукально-мотиваційна* діяльність викладачів та адміністрації, яка стимулює майбутнього вчителя до самореалізації. В університеті має бути створена цілісна система стимулювання як студентів, так і творчо працюючих викладачів.

Основною *ідеєю* представленої концепції є положення про те, що *реалізуючі свій власний творчий потенціал у процесі навчання у ВНЗ, майбутні вчителі навчаються виявляти і розвивати обдарування учнів*. Основною ж умовою ефективності роботи з обдарованими студентами вважаємо, перш за все, високий рівень професійної та особистісної компетентності викладачів, які здатні до постійного духовного і творчого зростання, зміни самого себе, усталених стереотипів у поглядах на світ. Не останнє місце займає і бажання працювати з обдарованою особистістю, адже це справа відповідальна і далеко не легка, яка до того ж передбачає відповідну систему стимулювання як студентів, так і творчо працюючих викладачів. Крім того, потребує ґрунтовної розробки педагогічний інструментарій для організації відповідної роботи в університеті, а також підготовки студентів до навчання й виховання обдарованих учнів.

Список використаної літератури

- 1.Бобир О.В. Особистісні характеристики юнацтва з різними формами обдарованості: Автореф. дис...канд. псих. наук: 19.00.07. – Харків, 2005. – 22 с.
- 2.Деякі аспекти вирішення проблем навчання обдарованих дітей // Педагогічна підтримка обдарованості. – К.: Вид. дім "Шкіл. світ", 2005. – 128 с.
- 3.Зазимко О.В. Психологічні основи ідентифікації технічної обдарованості в юнацькому віці: Автореф. дис...канд. псих. наук: 19.00.07. – Київ, 2003. – 25 с.
- 4.Обдаровані діти: виявлення – навчання – розвиток: Психолого-дидактична система // Завуч. – 2003. – № 17-18 (спецвипуск). – С. 27-28.

5.Онаць О.М. Управління розвитком професійної компетентності молодого вчителя загальноосвітнього навчального закладу: Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. – К., 2006. – 250 с.

6.Прокопів Л.М. Навчально-виховна робота з обдарованою молоддю у вищих педагогічних закладах України (друга половина XX століття): Монографія. – Івано-Франківськ: Плай, 2005. –256 с.